

Posudek oponenta na diplomovou práci Jany Uřešové „Právní úprava židovské menšiny v meziválečném Československu“, 46 stran textu a 11 stran příloh

Jako téma diplomové práce si kolegyně Uřešová zvolila stále aktuální otázku právní úpravy postavení židovské menšiny, ačkoliv nikde výslovně, s výjimkou názvu, se toto vymezení v práci nenachází. Sama autorka napsala, že ji zajímal původ a počátky omezování Židů a „*co vlastně situaci za války předcházelo*“. Protože nenajdeme v práci jinak obligatorní náležitosti – vymezení jejího cíle, rozbor nejdůležitějších použitých zdrojů ani popis metodologie a metod zpracování, lze současně shora uvedené řádky chápat jako jistou náhradu absentujícího cíle.

S ohledem na výše řečené je již zde potřeba konstatovat, že autorka do jisté míry svůj cíl naplnila, i když se tím zároveň výrazně odchýlila od časového ohraničení kvalifikační práce, když ze 45 stran textu (včetně úvodu a závěru) se období meziválečného Československa (tj. let 1918 – 1939) týká první republiky 11 stran, druhé republiky 3 strany a protektorátu v předmětném období (tj. do 1. září 1939) „celé“ 4 strany. Nadto se kolegyně Uřešová nevěnuje v těchto oddílech jen právní úpravě postavení Židů, ale například taktéž vzniku Československa, pařížské mírové konferenci, Ústavní listině z roku 1920 nebo jazykovému zákonu a zákonu č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu, aniž by se některé z uvedených subkapitol vůbec předmětu kvalifikační práce týkaly (např. jazykový zákon sice představoval prováděcí ustanovení k § 131, resp. 132 Ústavní listiny, ale na Židy se reálně nevztahoval protože většina z nich se v Československu hlásila k německé národnosti menšině).

Strukturu oponované práce lze rozčlenit na úvod (s. 5 – 6), kde je vymezena volba tématu, nepřímo cíl práce a stručně popsána její skladba. Následuje kapitola terminologická (s. 7 – 11), jež náleží mezi zdařilejší části diplomové práce. Cca 40% textu (s. 12 – 26) se věnuje historickým kořenům postavení Židů v českých zemích, nikoliv však jen jejich juristické regulaci, ale také příchodu do Čech, jejich obecnému vnímání, včetně emancipace 19. století a rozvoji antisemitismu. Následuje období první republiky (s. 27 – 35), kdy se, jak bylo řečeno výše, autorka věnuje nejen právní úpravě postavení židovské menšiny, dále období 30. let 20. století (s. 36 – 41), soustřeďující se ovšem poněkud překvapivě na německé norimberské zákony z roku 1935, jež v té době na území českých zemí, Slovenska ani Podkarpatské Rusi neplatily. Další kapitola se zabývá historickou etapou tzv. druhé republiky (s. 42 – 44). Vedle teoretického vymezení v první kapitole jde o jedinou kapitolu, jež zapadá do vytyčeného časového a tematického vymezení oponované diplomové práce. I zde se ovšem objevují obsahové nedostatky. Konečně poslední kapitola se velmi stručně dotýká období Protektorátu Čechy a Morava (s. 45 – 48), kdy subkapitola „konečné řešení židovské otázky“ opět nezapadá pod zvolený název, tentokrát jej časově překračuje. Práci uzavírá závěr, anglickojazyčné resumé a zajímavé přílohy, jimiž jsou poznámky Jiřího Ortana z deníků a do češtiny přeložený zákon č. 57/1890 ř.z., o vnitřních poměrech izraelské náboženské společnosti z doby Rakousko-Uherska. Chybí seznam použité literatury, právních předpisů a pramenů, takže po nich je třeba pátrat v nemnoha poznámkách pod čarou. Je třeba říci, že v poznámkách schází řada právních předpisů, např. vládní nařízení č. 219/1938 Sb. z. a n. a 265/1939 Sb. z. a n. omezující Židy v živnostech, č. 39/1939 Sb. z. a n., o vyloučení osob německé národnosti z branné povinnosti, č. 219/1939 Sb. z. a n. omezující zcizení propachtování zemědělských pozemků a lesů, opatření Stálého výboru č. 284/1938 Sb. z. a n., o prozatímní úpravě některých otázek týkajících se advokacie, pokyny Předsednictva ministerské rady ze dne 31.1.1939 a 21.2. 1939 k vyloučení Židů ze státních služeb apod.

Stranou byly ponechány další prameny např. stenografické protokoly důležitějších normativních aktů., ale také archivní materiál, ačkoliv kolegyně Uřešová pracovala v Židovském muzeu. Z absentující literatury lze zmínit knihu J. Rataje O autoritativní národní stát, články P. Matese K situaci na vysokých školách v období 2. republiky a Projevy fašizace v českých zemích v období tzv. II. republiky, Češi, Němci, Židé v národnostním Československu z roku 2006, článek Kárný, M.: Politické a ekonomické aspekty "židovské otázky" v pomnichovském Československu, Sborník historický 1989, sborníky Židovského muzea Židovská menšina v Československu ve 20. letech a Židovská menšina v Československu ve 30. letech, Českožidovská asimilace. První republika od H.Krejčové In: Rybár, C.: Židovská Praha. Glosy k dějinám a kultuře (přítom se sborníkem autorka pracovala), Slovník veřejného práva Československého, Reflexe židovské otázky od Davida Grossmanna celá řada publikací o arizacích (když už se do nich autorka pouštěla), zcela absentuje Věstník Společnosti proti antisemitismu vycházející od roku 1937. Navíc v něm zcela zřejmý rozdíl mezi odbornou literaturou a zdroji spíše popularizačního či vůbec skriptového charakteru (viz např. na s. 30 poznámka č.45 www.ius-wiki.eu, poznámka č. 2 na s. 8 kde je odkaz na multikulturmagazin nebo na s. 36 odkaz na zcela popularizační a senzacechtivou knihu Alana Bullocka Hitler a Stalin – paralelní životopisy). V řadě případů chybí odkaz na zdroj informace, např. u případu procesu vraždy Šimona z Tridentu na s. 21.

Práce je psána srozumitelnou češtinou, tiskařský šotek se v ní vyskytuje spíše výjimečně (např. v poznámce 10 na s. 10 se píše o Tidech místo Židech, v poznámce č. 19 na s. 18 je název Lutherova díla O Židech a jejich lžích, na s. 19 se pravděpodobně vinou automatických oprav setkáváme s „19. Století“, na s. 33 je odkaz na poznámku pod čarou č. 58 místo horním indexem v běžné velikosti). Někdy se v práci objevují snad až příliš hovorová slovní spojení – kupř. „co komu provedli“(s. 5), „Trnem v oku se stalo“ (s. 19) atp. Autorka také nepoužívá v poznámkách pod čarou jednotnou citační normu, takže někdy jsou příjmení autorů uvedena s malými písmeny, někdy s velkými, křestní jméno je někdy rozepsáno, jindy zase zkráceno, název je psán tu kurzivou, tam běžným písmem, někdy je v odkazu uvedeno místo vydání i vydavatel, jindy se čtenář nedozví ani jeden z těchto údajů apod. (příkladmo srov. poznámka č. 1 na s. 7, č. 7 a 8 na s. 9, poznámka č. 27 na s. 22, č. 57 na s. 33).

Z obsahu mi přijde krom příloh podnětná zvláště terminologická kapitola, která je do jisté míry i příspěvkem k diskurzu pojmů. Autorka se přiklání k „*komentářům protektorátních právníků*“ (s. 7), že žid se píše s malým písmenem, žádný z komentářů, na něž se odvolává, však necituje. Takové pojetí lze jistě uznat, když právě Židé byli chápáni v Československu jako primárně konfesní menšina, neboť se národnostně při sčítání lidu většinově hlásili k Němcům, a to ještě v roce 1930. Je sympatické, že kolegyně Uřešová nepodlehla módnímu prezentismu, kde mj. pod vlivem vzniku státu Izrael jako programově nacionálně židovského státu, též cizích jazyků a v našem teritoriu právě od dob německé okupace je dnešní uzance v podstatě sjednocena na psaní názvu s velkým písmenem. Autorka ovšem není ve svém přístupu konzistentní a naopak při vymezení národních menšin místo, aby citovala dobovou československou právní úpravu, která samozřejmě nebyla jednotná (srov. nadpis Hlavy VI. Ústavní listiny 1920, kdy se pod pojmem národní menšina rozuměla kulturní a ustanovení § 132 Ústavní listiny 1920, kde též pojem označoval menšinu etnickou), odvolává se na pozitivní obecně závazné normativní akty, příp. na zcela mimoprávní zdroje. Totéž lze říci u definice pojmů náboženská obec a náboženská společnost (s. 11), které navíc nejsou synonymickými, což si mohla kolegyně Uřešová snadno ověřit, neboť vedoucí její práce je specialistou na tuto materii.

Pasáž o historické evoluci židovské menšiny nevykazuje jednoznačná unifikační kritéria konceptualizace. Oproti ostatnímu textu se také týká jen českých zemí, nikoliv dalších součástí Československa (stejně jako se 5. kapitola oponované práce naopak věnuje primárně teritoriu nemajícímu s Československem nic společného). Jestliže autorka zmiňuje Statuta judaeorum, mohla citovat příslušné autory např. Bretholze, Žemličku, Pěkného, Zachovou a Codex iuris Bohemici. Středověké soužití většinové populace s Židy, kteří vzhledem k právní regulaci měli omezenou možnost zemědělské a řemeslné činnosti a naopak povolené finanční služby i lichvu, nebylo zdaleka tak bezproblémové, jak autorka uvádí. Je možné např. zmínit velký pogrom v roce 1096 podněcený křížovou výpravou, další v roce 1389. Jestliže kolegyně Urešová píše, bez udání zdroje (snad E-dejiny.cz) o velmi „prožidovském“ období za vlády Rudolfa II. (s. 14), i zde lze říci, že se v zásadě mylí. Naopak označení subkapitoly 3.4. nadpisem „Protižidovské zákonodárství v době osvícenství“ (s. 17) je nepřesné až zavádějící, neboť v době osvícenství se oslabovala izolace Židů a vyrovnávalo jejich postavení oproti ostatním poddaným. Zcela nesprávný údaj se nalézá na s. 16, kde autorka píše, že práva a povinnosti židovského obyvatelstva byla upravena v tolerančním patentu z roku 1781 a patentu o zrušení nevolnictví. Židů se ovšem týkal až tzv. židovský toleranční patent z roku 1782, a to primárně v soukromoprávní oblasti, oblasti manželství, rodiny, majetku apod. Starší právní pojetí Židů jako královského regálu jim pak dávalo specifické právní postavení oproti nevolníkům a patent o zrušení nevolnictví se proto dotkl spíše menšiny z nich.

Stejně tak jestliže kolegyně Urešová spojuje antisemitismus s 19. stoletím, není to přesné. Tehdy spíše pokračuje konfesní a hospodářský antisemitismus přetrvávající ze starších dob. K němu se však již v 19. století i v českých zemích přidává i nacionální antisemitismus (viz např. článek Karla Havlíčka Borovského ve Slovanu v roce 1850), takže tvrzení na s. 20 je neúplné. Důvodem nacionálního antisemitismu v českých zemích v 19. století bylo však hlavně vypjaté nacionální německví řady příslušníků židovské obce a pak rovněž počátek židovského nacionalismu – sionismu.

Jestliže na s. 19 píše autorka, že „Trnem v oku se stalo Badeniho jazykové nařízení“, ze souvislosti textu jakoby vyplývalo, že právě proti němu protestovali Češi, přičemž opak byl pravdou.

V období první republiky zůstala na okraji zájmu autorky soukromoprávní materie, včetně unifikace rodinného a manželského práva. Zmínit lze jen noticku o pozemkové reformě na s. 31 a 32. Autorka také sice na s. 36 odkazuje na program NSDAP, ale v období meziválečného Československa zcela pomíjí skutečnost, že kromě německé sociální demokracie a internacionální Komunistické strany Československa měly všechny německé politické strany (i tzv. občanské!) ve svých dokumentech tzv. árijský paragraf vylučující z členství Židy. Stejný árijský paragraf měl ve stanovách i Deutsche Studentenschaft již od roku 1922. O změnách v juristické regulaci postavení židovské menšiny se, kromě ústavněprávní roviny, dozví čtenář málo. Větší důraz by si zasloužilo i odstranění privilegií a zavedení formálněprávní rovnosti před zákonem, jež Židy plně zrovnoprávnily s ostatní populací republiky.

Podrobnější rozpracování by si zasloužil historický úsek tzv. druhé republiky, kdy se autorka soustředila na změny v zájmových korporacích a nařízení č. 14 a 15/1939 Sb. z. a n. (s. 43 – 44). Např. už v lednu 1939 pod vlivem jednání v Berlíně vláda nařídila ministerstvům a dalším ústředním úřadům, aby zjistily státní zaměstnance židovského původu podle kritérií konfesních i etnických. Židovští zaměstnanci pak mohli do března buď „dobrovolně“ odejít do penze, přejít do jiného zaměstnání nebo měli být přeloženi na dovolenou s čekatelným.

Prováděcí pokyny ministerstva vnitra stanovily výjimky jen pro nepostradatelné zaměstnance, kteří ale nesměli nijak komunikovat s veřejností. To se týkalo i vyučujících na německé univerzitě, z nichž bylo sedmdesát sedm uvolněno, původně posláno na dovolenou. Z iniciativy vedení a studentů německé univerzity se zde také začaly aplikovat norimberské zákony.

Celkově lze říci, že se oponovaná práce vyznačuje vhodnou volbou tématu, vcelku přiměřenou strukturací i formální úpravou a autorka při jejím vypracování osvědčila píli. Zásadnějšími problémy jsou např. absence seznamu zdrojů, nedoložení některých tvrzení zdroji či mezery v použité literatuře.

Doporučuji, aby kolegyně Urešová napravila nedostatky své písemné práce v rámci ústní obhajoby a po obhajobě v práci opravila zásadnější nedopatření, zejména tak, aby práce splnila formální náležitosti na rozsah atp.

Jako otázky k obhajobě navrhuji:

- a) Manželská novela a její vliv na konfesní regulaci židovského manželského a rodinného práva.
- b) Změny v právní úpravě postavení Židů na teritoriu českých zemí v období pomnichovského Česko-Slovenska.

V Praze, dne 13. března 2015.

.....

JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.